

**ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՋԱՐԳԱՑՈՒՄ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՋԹՅՈՒՆԸ ՏԻՄ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.
ՋԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒ ԲԱՑԹՈՂՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

11 օր առաջ թուրքիայում տեղի ունեցած ՏԻՄ ընտրությունները հասկանալիորեն արժանացան բազմաթիվ մեկնաբանությունների: Դրանք տարբեր էին՝ իշխող Արդարություն և զարգացում կուսակցության մոտալուտ վախճան կանխատեսել ընդհուպ մինչև երկրում նոր քաղաքական իրավիճակ ստեղծելու մասին ակնարկներ: Նպատակ չունենալով քննարկել այս կամ այն տեսակետը փաստենք մի քանի հանգամանքներ, որոնք հավանաբար, ավելի կհարստացնեն մեր պատկերացումները թուրքիայի ներքաղաքական զարգացումների, ինչպես նաև իշխող կուսակցության ներկայի ու հեռանկարների մասին:

Առաջին. Ս. թ. օգոստոսին կլրանա ԱԶԿ-ի հիմնադրման 8-րդ - տարելիցը: Բազմակուսակցական համակարգի հիմնադրման տարիներից ի վեր Արդարություն և զարգացում կուսակցությունը չորրորդն էր (Դեմոկրատական, Արդարություն և Մայր հայրենիք կուսակցություններից հետո), որ երկու անընդմեջ խորհրդարանական ընտրություններում հաղթեց, ընդ որում երկրորդ ընտրություններում ստանալով ավելի շատ քվեներ քան առաջինի դեպքում:

Երկրորդ. ՏԻՄ ընտրություններն ունեն որոշակի առանձնահատկություններ, քանզի դրանց դեպքում ընտրազանգվածը առավելապես կողմնորոշվում է անհատներով, քան կուսակցություններով: Այսինքն, ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակ ընտրողներին առավելապես հետաքրքրում են տվյալ ՏԻՄ ղեկավարի թեկնածուի կառավարման ձիրքը, սոցիալական ու համայնքային գործունեությունը, քաղաքական փորձառությունը և այլն, հետո միայն գալիս են կուսակցական պատկանելիության և այլ գործոնները: Այդ է պատ-

Ճառը, որ Ստամբուլում և Անկարայում 15 տարի շարունակ իշխում են իսլամամետ քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչները¹:

Երրորդ. ՏԻՄ ընտրություններում շատ ավելի է մեծ է մասնակցությունը, օրինակ՝ վերջին ընտրությունների ժամանակ վեց միլիոնով ավելի ընտրող է մասնակցել ընտրություններին, որն էլ զգալիորեն ընդլայնել է ստացած քվեների քաղաքական աշխարհագրությունը: Եվ թվերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ԱԶԿ-ի ընտրազանգվածը գրեթե կայուն է մնացել բացառությամբ մեկ հանգամանքի, որի վերլուծությունը սպրդել է վերլուծաբաններից շատերի ուշադրությունը, որն էլ կլինի չորրորդ հանգամանքը:

Չորրորդ. ԱԶԿ-ի և երկրի իսլամական այլ ուժերի միջև պայքարը ևս ուշագրավ կերպով արտացոլվեց այս ընտրություններում: Շատերը ուշադրություն չդարձրին այն հանգամանքի վրա, որ 2008 թ. հոկտեմբերին Թուրքիայի քաղաքական իսլամի կնքահայրը՝ Նեջմեթին Էրբաքանը հրաժարվեց իր կողմից անուղղակիորեն ղեկավարվող Երջանկություն կուսակցության ղեկավարությունից և այդ կուսակցությունն ընտրեց նոր ղեկավար՝ Նուման Քուրթուլմուշին²: Առաջին հայացքից ոչինչ չասող այս անունն ու կուսակցական իշխանափոխությունը իրապես ազդեց ԱԶԿ-ի վրա: Խնդիրն այն է, որ նշված Երջանկություն կուսակցությունը կարելի է ասել, ԱԶԿ-ի «երկվորյակն» էր. երբ 2001 թ. Սահմանադրական դատարանը Ն. Էրբաքանի գլխավորած հերթական Առաքինություն կուսակցությունը փակեց մի քանի օրվա տարբերությամբ նրանից ծնվեցին երկու կուսակցություն՝ Երջանկությունը և ԱԶԿ-ն: Քանի

¹ Թուրքիայի ՏԻՄ-երում իսլամամետ կուսակցությունների քաղաքականության մասին տե՛ս Վահրամ Տեր-Մաթևոսյան, Իսլամը Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում 1970-2001 թթ., Երևան, Լիմուշ 2008, էջ 124-133:

² Yusuf Kanli, “AKP’s nightmare: Kurtulmuş”, October 28, 2008, www.turkishdailynews.com.tr; Felicity Party’s new leader Kurtulmuş says materialism cannot last, Today’s Zaman, Monday talks, Interview with Numan Kurtulmuş, <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=157632>

որ առավել արմատական իսլամականները ապաստան գտան Երջանկությունում, ապա ԱԶԿ-ն ստացավ առավել չափավոր ու բարեփոխական կուսակցություն հեղինակություն, իր կողմ հրավիրելով նաև այն իսլամական ուժերին, որոնք քաղաքական իսլամի անհաջողության հիմնական պատճառ էին տեսնում Երբաքանին: Այսպիսով, Էրդողանը կարողացավ հմտորեն օգտագործել Երբաքանի դեմ գործող քաղաքական ուժերին, այն աշխատեց մոտ 7 տարի, սակայն, Երջանկություն կուսակցության նոր ղեկավարի ընտրությամբ ԱԶԿ-ն զգալիորեն թուլացրեց իր դիրքերը հավատացյալ ու կրոնամոլ թուրքերի շրջանում: Երկար տարիներ Քուրթուլմուշը հայտնի հեղինակություն էր քաղաքական իսլամն ներկայացնող տարբեր ուժերում և պատահական չէր, որ Էրդողանը քանիցս նրան հրավիրել էր ԱԶԿ և խոստացել բարձր պաշտոն: Ավելին, ԱԶԿ-ի անդամ քառասուն պատգամավոր բացեիքաց հայտարարել էին, որ պատրաստ են անցնել Երջանկության կողմը: Մի խոսքով, մի քանի ամիսների ընթացքում հավատացյալ մահմեդականների ծայրերին տիրանալու պատճառով Էրդողան-Քուրթուլմուշ հակամարտությունը խորացավ և ամենայն հավանականությամբ այն ավելի կսրվի գալիք ամիսների ընթացքում:

ՏԻՄ ընտրություններում Երջանկություն կուսակցության ստացած ծայրերը ասածիս լավագույն ապացույցն է: Եթե 2007 թ. ընտրություններում այն ժամանակ դեռ Երբաքանի և Ռեջաի Քուբանի կողմից ղեկավարվող Երջանկություն կուսակցությունը ստացավ ընդամենը 817000 քվե կամ 2.34 տոկոս, ապա վերջին ընտրությունների ընթացքում, արդեն նոր ղեկավարի պայմաններում այդ կուսակցությունն ավելացրեց իր ծայրերի քանակը 1200000-ով, և ստացավ 5.2 տոկոս, որը 5-րդ արդյունքն էր³: Եթե վերցնենք, այն հանգամանքը, որ իսլամամետ ԱԶԿ-ի քվեները պակասել են մոտ 900.000-ով, իսկ մեկ այլ իսլամամետ Երջանկություն կուսակցու-

³ 29 Mart 2009 Mahalli İdareler Seçimi Geçici Sandık Sonuçları ve 29 Mart 2009 Mahalli İdareler Seçimleri <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>; 29 mart yerel seçimleri, <http://secim2009.sabah.com.tr>

յանը ավելացել 1200000-ով, ապա կարելի է ենթադրել, որ Երջան-կություն կուսակցության օգտին քվեարկել են նաև ԱԶԿ-ի կրոնա-կան ազատականացման քաղաքականությունից ու խոստումներից դժգոհ պահպանողական մահմեդականները:

Հինգերորդ. Տնտեսությունը Թուրքիայում շարունակում է մնալ կարևոր գործոն ներքաղաքական կայունության տրամաչափը որոշելու համար: Ուշագրավ է, որ եթե 2001 թ. տնտեսական ճգնաժամը 2002 թ. ընտրությունների ժամանակ դարձավ ԱԶԿ-ի հաղթանակի հիմնական գրավականներից մեկը, ապա 2009 թ. ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակ մեկ այլ առավել համընդգրկուն ճգնաժամի պատճառով ԱԶԿ-ն կորցրեց զգալի ձայներ: Վերջին 7-8 տարիների ընթացքում երկրում ակտիվացած փոքր ու միջին ձեռնարկատերերը, «կանաչ կապիտալի» կողմնակիցները շատ զգայուն են այդ հարցում: Թուրքիայի կենտրոնական շրջաններում գործող այդ ձեռնարկատերերը, որոնք ստացել են նաև «անատոլիական վագրեր» անվանումը վերջին տարիներին դարձել են Թուրքիայի տնտեսության շարժիչ ուժերից մեկը: Տնտեսական քաղաքականության առումով ԱԶԿ-ն պետք է անի հնարավորինը այս ձեռնարկատերերի համար նոր շուկաներ հայտնաբերելու ու արտոնյալ պայմաններ ստեղծելու համար, այդ իսկ նպատակով, Թուրքիայի համար Հայաստանի հետ սահմանի բացումը հարմար առիթ կլինի այդ սոցիալական խավի որոշ հատվածին հաճոյանալու համար: Այսպիսով, հակաճգնաժամային ծրագրերը և տնտեսական քաղաքականությունը զգալիորեն կպայմանավորեն ԱԶԿ-ի քաղաքական ձակատագիրը հետագա 2-3 տարիների ընթացքում:

Վեցերորդ. ԱԶԿ-ի օգտին քվեարկողների սոցիալական պատկանելիության հարցը մշտապես ուշադրության արժանի է եղել: Նախ և առաջ կուսակցության կողքին դրվող իսլամամետ որոշիչը շատերի մոտ սխալմամբ այնպիսի տպավորություն է ստեղծում, որ ԱԶԿ-ի օգտին պետք է քվեարկեին գերազանցապես մոլի հավատացյալները, սակայն, 2002 թ. Թուրքիային հարկավոր էր երիտասարդ, դինամիկ, չկոռումպացված, հարգված և նախկին տասնամյակների ընթացքում մաքուր հեղինակություն վայելող քաղաքա-

կան թիմ: Անկախ այդ թիմի գաղափարաքաղաքական հակումներից հավանականությունը շատ մեծ էր, որ այդպիսի քաղաքական ուժի միավորումը կստեղծեր նոր իրավիճակ: Եվ 2002 թ. և 2007 թ. նորաստեղծ ԱԶԿ-ի օգտին քվեարկեցին ոչ միայն իսլամականները, այլ, 2001 թ. տնտեսական ճգնաժամի պատճառով մեծ վնասներ կրած միջին խավը, որին ևս բնորոշ էին գաղափարաքաղաքական կողմնորոշումների տարբեր բնութագրումները: Քաղաքների բնակիչները ևս դարձան ԱԶԿ-ի պաշտպաններ: Ահա ԱԶԿ-ի ընտրազանգվածի սոցիալական հենքը վերջին ընտրությունների ժամանակ՝

Սեւը	տղամարդ – 45 %	կին – 51 %	
Տարիքը	մինչև 28 տարեկան – 45 %	28-ից 44 տարեկան – 49 %	44-ից բարձր – 49 %
Կրթություն	միջին դպրոց – 55 %	ավագ դպրոց – 37 %	բարձրագույն կրթություն – 24 %
Ընտանիքում երեխաների քանակը	1-2 երեխան = 49%	3-ից 5 երեխա- 45%	5 և ավել երեխաներ 64%

ԱԶԿ-ն ներկայանում է իբրև միջին թուրքի կուսակցություն, որի համակիրները մերժում են աստվածապետությունը և պնդում կրոնի նկատմամբ հարգանքի անհրաժեշտություն, հավատում են ժողովրդավարական աշխարհիկ սկզբունքներին, սակայն պնդում են կրոնական գլխաշորի վերացման անհրաժեշտության մասին, կողմ են զգայուն, հասարակությունը պառակտող խնդիրների հարթ, փոխզիջումային ու խաղաղ լուծմանը:

ԱԶԿ-ն միակ կուսակցությունն է, որ քվեներ է ստացել Թուրքիայի բոլոր նահանգներից՝ գրեթե բոլոր ընտրական տեղամասերում բաժանելով 1-ից երրորդ հորիզոնականները և գրեթե բոլոր նահանգներում նրա ստացած քվեները 20 տոկոսից պակաս չեն: Թուրքիայի 81 վիլայեթներից 62-ում ԱԶԿ-ն առաջինն էր: Ընդհա-

նուր առմամբ, ԱԶԿ-ն երկրի հարավ-արևմուտքում թեև զգալի թվով քվեներ կորցրեց, սակայն ընդհանուր առմամբ նա ստացավ ձայների 40 տոկոսը, իսկ քրդամետ ԴՀԿ-ն 30 տոկոս:

2004 թ. ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակ Ստամբուլում ԱԶԿ-ի թեկնածուի օգտին քվեարկեցին ընտրողների 45,3 տոկոսը, 2008 թ. 44,34 %, Անկարայում՝ 55 տոկոսը, 2009 թ.՝ 38,47 % իսկ Իզմիրում ՀԺԿ-ն ստացավ 47 տոկոսը, իսկ ԱԶԿ-ն՝ 32-ը, իսկ 2009 թ.՝ 54,39 %⁴:

Այժմ անդրադառնանք մի քանի այլ գործոնների, որոնք նպաստեցին ընտրությունների արդյունքի վրա: Ի հեճուկս հոռետեսական կանխատեսումների, որ մի շարք զգայուն հարցերի պատճառով կուսակցությունը կարող է երկատվել իսլամականների և առավել չափավորականների միջև, չիրականացավ: Բացառությամբ աննշան դեպքերի՝ էրդողանին և նրա համախոհներին հաջողվեց կուսակցությունը հիմնականում պահել համախմբված ու հավաք, նրանից նոր կուսակցություններ չառաջացան: Ավելին, ներկուսակցական ժողովրդավարության բացակայության պայմաններում էլ կուսակցությունը շարունակում է մնալ կուռ ու հավաք, և եթե կուսակցության շարքերից հնարավոր լինեն հոսքեր, ապա դրանք կլինեն գերազանցապես Երջանկություն կուսակցության նկատմամբ:

ԱԶԿ-ի գլխավոր քաղաքական ախոյանը՝ Հանրապետական-ժողովրդական կուսակցությունը, տարիների ընթացքում ուներ իր կայուն համակիրների թիվը: Սակայն, ի տարբերություն ԱԶԿ-ի այն չունի սոցիալական կողմնորոշման կուսակցության հեղինակություն, փոխարենը ՀԺԿ-ն թեև հայտնի էր, որ որպես սոցիալ-ժողովրդավարական գաղափարախոսության ջատագով, սակայն, այն շարունակում է մնալ վերնախավային, գաղափարական ու սոցիալական խավերից մեկուսացված: Կուսակցության ղեկավար Բայբալի օրոք, կուսակցությունը ոչ մի էական ձեռքբերում չի ունեցել, իսկ 1999 թ. ընտրություններում անգամ չհաղթահարեց անհրաժեշտ 10

⁴ Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı, 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi Sandık Sonu seçimleri, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>

տոկոսի արգելքը: Իսկ վերջին ընտրություններում ՀԺԿ-ն մի քանի տասնյակ նահանգներում ստացավ 10 տոկոսից էլ պակաս քվեներ:

Հիմնադրման օրվանից ԱԶԿ-ի անցած ճանապարհը կարելի է բաժանել հետևյալ պայմանական փուլերի: Առաջին փուլը 2001 - 2002 թթ. երբ նորաստեղծ կուսակցությունը հեշտությամբ եկավ իշխանության՝ հենվելով տնտեսական ճգնաժամից տուժած ու 1990-ական թթ. քաղաքական անկայունությունից դժգոհ քաղաքացիների վրա, երկրորդ փուլը՝ 2003 – 2005 թթ, երբ ԱԶԿ-ին հաջողվեց երկրում իրականացնել մի շարք կարևոր օրենսդրական, սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական բարեփոխումներ՝ վայելելով Արևմուտքի աջակցությունը, 2005-2007 թթ. ԱԶԿ-ն զգալի հետընթաց արձանագրեց, որի բարձրակետը դարձավ 2007 թ. զինվորականության արձագանքը և միջամտությունը քաղաքական գործերին, և վերջին շրջանը, 2008-2009 թթ. են, երբ Թուրքիայի աշխարհիկ-հանրապետական քեմալական վերնախավը, զինվորականությունը որոշեց հակազդել ԱԶԿ-ին՝ նրան մեղադրելով «հակաաշխարհիկ» գործունեության համար:

2008 թ. կորսված տարի էր ԱԶԿ-ի համար: Դրա լավագույնն ապացույցն էր 2008 թ. մարտին Գլխավոր դատախազի հայցադիմումը ՍԴ ԱԶԿ-ի գործունեությունը հակասահմանադրական ճանաչելու և նրա գործունեությունը կասեցնելու պահանջով: Հայցը ՍԴ-ից կողմից մերժվեց և թվում էր այդ հանգամանքը պետք է խթաներ բարեփոխումներին ուղղված ԱԶԿ-ի քաղաքականությանը, սակայն, ԱԶԿ-ն հանդես չեկավ նոր ռազմավարությամբ և սկիզբ առնող արտաքին քաղաքական մարտահրավերների ու համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում, ավելի վատթարացրեց իր հեղինակությունը: Փոխարենը, Էրգենեքոնի դատավարությանը զուգահեռ, ԱԶԿ-ի ղեկավարությունը կարծես ջինված ուժերի ղեկավարության հետ գնաց փոխզիջման ու կուսակցության ռեսուրսները ուղղեց փոխզիջման ընդունելի տարբերակների մշակմանը:

Մեկ այլ կարևոր հանգամանք, 2008 թ. ՄԴ-ը չփակեց ԱԶԿ-ի գործունեությունը և դա լրջորեն հաշվարկված քայլ էր: Ինչու⁵: Եթե ԱԶԿ-ի գործունեությունը դադարեր, ապա, ինչպես նախորդ տասնամյակների ընթացքում, շատ արագ կիմնադրվեր մեկ այլ իսլամամետ կուսակցություն, նույն ղեկավարությամբ կամ նրանց կողմից նշանակված առաջնորդներով, և այդ վերածնված կուսակցությունը շատ ավելի մեծ արդյունքներ կունենար արտահերթ խորհրդարանական ու ՏԻՄ ընտրությունների ժամանակ: Երկրի աշխարհիկ-ազգայնական քեմալականները թույլ չտվեցին նույն սխալը ինչը նախորդ տասնամյակի ընթացքում, փոխարենը գիտակցեցին, որ ԱԶԿ-ին դժվար կլիներ միանգամից հրաժարվել իր «հակաաշխարհիկ» գործունեությունից և այդ ճանապարհով շատ ավելի դյուրին կլինի հակազդել ԱԶԿ-ին, քանզի վերջինս կգնա Թուրքիայի աջ-կենտրոնի կուսակցությունների սխալ ճանապարհով՝ ինչպես օրինակ Մայր հայրենիք և Ճշմարիտ ուղի կուսակցություններն էին:

Անցյալ տարի, մայիսմեկյան իրադարձությունների կապակցությամբ ԱԶԿ-ի դիրքորոշումը բավական խիստ էր և նրա հակազդեցությունը Ստամբուլի Թաքսիմ հրապարակում տեղի ունեցած ցույցի, բիրտ միջոցներով ցրելը, բացասաբար ազդեց կուսակցության հեղինակության վրա:

Քրդական հարցի կապակցությամբ Էրդողանի դիրքորոշումը, Դիարբեքիրում հաղթելու կապակցությամբ նրա արտահայտությունները բավական սրեցին ԱԶԿ-ի նկատմամբ քրդերի ընդհանուր դիրքորոշումը:

Ազատ խոսքի, ԶԼՄ-ների նկատմամբ նրա ընտրական մոտեցումը հատկապես Դոդան հոլդինգի նկատմամբ, որին են պատկանում Milliyet, Hürriyet, Hürriyet Daily News, Star, Posta, CNN Turk, Kanal D լրատվամիջոցները ազդեցին Էրդողանի հեղինակության վրա⁵: Արդյունքում, ի տարբերություն նախորդ դեպքերի Թուրքիա-

⁵ Special report on Doğan's tax case, <http://www.hurriyet.com.tr/english/specialreport/>

յի ամենակարող ՋԼՄ-ները ընտրությունների նախօրեին ավելի էին խստացրել Էրդողանի ու նրա կուսակցության դեմ մղվող պայքարը:

Թուրքիայի քաղաքական մշակույթի անբաժան բաղադրիչներից է ընտրողների մշտափոփոխ հավատարմության և կուսակցության պատկանելիության փոփոխության հարցերը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Թուրքիայի պարագայում գործ ունենք ուշագրավ ավանդույթի հետ, որովհետև Թուրքիան առաջին շարքերում է աշխարհում, որտեղ կուսակցության պատկանելիության մշտական փոփոխությունները, անկայուն կուսակցական համակարգերը խաթարում են կուսակցական կայունության համակարգերը:

Էրդողանի համար զարմանալի էր ընտրությունների արդյունքները, քանզի ՏԻՄ-երի այն ղեկավարներին, որոնք ԱԶԿ-ի անդամներ էին, նա մշտապես գերապատվություն է տվել, պետքի չէր ֆինանսական օգնություն ցույց տալու հարցում: Նրա համար հատկապես անհասկանալի էր Անթալիայում կրած պարտությունը:

ՏԻՄ ընտրությունների արդյունքները կարելի է դիտել որպես ազդանշան ուղղված ԱԶԿ-ի ղեկավարներին ու քաղաքական ռազմավարներին: Արձանագրել, որ կուսակցությունը լուրջ հետընթաց է ապրել, որը էապես կփոխի կուսակցության մարտավարությունը, ոչ ճշգրիտ մոտեցում է: Կուսակցության նախընտրական մարտավարությունը, սեփական հնարավորությունների գերազնահատումը, քարոզարշավներում քաղաքական զգայուն թեմաներին հպանցիկ կամ մակերևութային անդրադարձը, թույլ ու ուժեղ կողմերի սխալ գնահատումը, ռեսուրսների ոչ նպատակային օգտագործումը այն կարևոր հանգամանքներից էին, որոնց պատճառով կուսակցությունը մեկ միլիոնով նվազեցրեց իր ծայները և կորցրեց իր աջակցությունը էգեյան ու միջերկրածովյան վիլայեթներում, ինչպես նաև՝ հարավ-արևելյան քրդաբնակ վիլայեթներում:

ԱԶԿ-ին հարկավոր է շուտափույթ կերպով վերակազմակերպել սեփական քաղաքական առաջնահերթությունները և ներդնել բոլոր լծակները, նոր մշակված Սահմանադրությունը հանրաքվեի

դնելու գործում, քանզի դրա հետաձգումը ուղղակիորեն շրջվում է հենց ԱԶԿ-ի դեմ և ծառայում որպես ճնշման ազդեցիկ գործիք: Տաբուների ու արգելքների դեմ կուսակցության պայքարը կշարունակի հանդիպել լուրջ դիմադրության, եթե ԱԶԿ-ն շարունակի գործել 1982 թ. զինվորականների հեղինակած Սահմանադրության շրջանակներում: ԱԶԿ-ի նոր մարտավարությունն անհամատեղելի է Սահմանադրության հետ: Երկրի Սահմանադրական դատարանի արմատական դիրքորոշման շնորհիվ կարևոր օրենսդրական նախաձեռնությունները հայտնվում են կառավարության ու խորհրդարանի դարակներում: Անկախ ՏԻՄ ընտրությունների արդյունքից, երկրում առկա է «օրենսդրական ճգնաժամ», որն ավելի կխորանա այս տարվա ընթացքում, որը քաղաքականապես ավելի կբևեռացնի թուրքիան: Կա օրենսդրական առաջարկի ու պահանջարկի անհամատեղելիության լրջագույն խնդիր, կա ճիշտ մարտավարության ու դաշնակիցների ընտրության խնդիր: ԱԶԿ-ն, փաստորեն, չի կարող կառավարել հասարակության, իր խոստումների հիման վրա ձևավորված, ակնկալիքները և դրա պատճառը թուրքիայի զարգացման քեմալական մոդելի կողմնակիցներն են, որոնց համար ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների մասին դրույթները թուրքիան քայքայելուն ուղղված քայլեր են: Այն խնդիրների փաթեթը, որոնք առկա էին երեք տարի առաջ (քրդական հարց, ալեվիներ, ոչ-մահմեդականներ, ազգային ու կրոնական փոքրամասնություններ, երիտասարդության ու կանանց խնդիրներ և այլն) շարունակում են ձևավորել կուսակցության քաղաքական օրակարգը:

2002 թ. ի վեր ԱԶԿ-ի առաջնորդները, ակնարկելով կարծրացած պետական համակարգը բարեփոխելու և զգայուն թեմաները լուծելու իրենց ցանկության մասին, ոչ միայն ձեռք բերեցին մեծ հեղինակություն, այլև դարձան թիրախ պահպանողական շրջանակների ու բանակի համար: ԱԶԿ-ի դեմ մեղադրանքները հատկապես սաստկացան այս տարի կրոնական գլխաշորի արգելքը վերացնելու հունվար-փետրվարյան հաջողված նախաձեռնությունից հետո: ԱԶԿ-ի առաքելությունը սխալ ընկալելու պատճառով քեմալական-

ները կրկին կանգնած են անվերահսկելի գործընթացների հրծիգ դառնալու վտանգի առաջ: Քեմալական վերնախավի սույն քայլը ի հայտ բերեց Թուրքիայի քաղաքական մշակույթի մի շարք բնութագրական առանձնահատկություններ: Նախ՝ այդ վերնախավն իր քաղաքական ընկալումների կողմնացույցն ուղղելով դեպի ԱԶԿ՝ թույլ տվեց համակարգային երկու բացթողում. ա) ԱԶԿ-ն ընկալեց, որպես զուտ քաղաքական կուսակցություն՝ անտեսելով կամ թերագնահատելով, որ այն համաթուրքական ընդգրկման իսլամական շարժման շարունակությունն էր քաղաքականության մեջ, բ) ԱԶԿ-ն ընդամենը կամուրջ էր կամ ցատկահարթակ Արևելյան Թուրքիայից սերող նոր բուրժուազիայի ու մտավորականների համար: Եվ երկրորդ՝ քեմալականների կողմից ԱԶԿ-ն սկզբից ի վեր զուգահեռվեց ծայրամասից սերող քաղաքական ուժի հետ, որն ուներ մշտական ուղղորդման ու վերահսկման կարիք:

ԱԶԿ-ն իր հերթին անկարող եղավ հաղթահարել մի շարք կարծրատիպեր, որոնցից առավել նշանակալից էին նրա ինքնության ու անվտանգության հիմնական ուղենիշների շուրջ ընթացող քննարկումները: Փորձելով օտարվել իսլամական կողմնորոշում ունեցող քաղաքական ուժի պիտակից՝ ԱԶԿ-ի ղեկավարները առիթը բաց չէին թողնում հավաստիացնելու քեմալականներին, որ իրենք «պահպանողական ժողովրդավարության» ինքնության կրող են⁶ և հետևաբար ընդհանուր ոչինչ չունեն 1970-ականներից ի վեր երկրի քաղաքական իսլամի հիմնական գաղափարախոսության՝ «Ազգային տեսակետի» հետ: Սույն ձգտումը ԱԶԿ-ին դրդրեց մեկ այլ ծայրահեղության՝ սեփական ինքնության անվերջ փնտրտուքին, որի պատճառով էլ խոցելի դարձավ ամենատարբեր մեղադրանքների ու քննադատությունների համար: Ավելին. իր քաղաքական օրակարգի առանցքը դարձնելով մարդու իրավունքների պաշտպանության ու ԵՄ-ի հետ ինտեգրման գործընթացը՝ քննար-

⁶ Recep Tayyip Erdoğan, Conservative Democracy and the Globalization of Freedom in *The emergence of a New Turkey, Democracy and AK Parti*, ed. Hakan Yavuz, Utah Series in Turkish and Islamic Studies, The University of Utah Press, Salt Lake City, 2006, pp. 333-340.

կումների ուղղությունը մղեց դեպի մեկ այլ իր համար անկառավարելի հարթություն: Այստեղից էլ սկիզբ է առնում նրա մյուս բացթողումները՝ անվտանգության երաշխիքների անկատարությունը և խոցելիության աստիճանը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Թուրքիայում շարունակում են ընթանալ բարդ ու խորքային գործընթացներ, և դրանք ոչ սկսվում, ոչ էլ ավարտվում են ընտրություններով: Այս փուլում, ի հեճուկս վարչապետ Էրդողանի կողմից ժամանակ առ ժամանակ հրապարակ նետվող ոչ կառուցողական, իրավիճակը սրող հայտարարությունների, ՀՀ շահերից է բխում ուժեղ ԱԶԿ-ի գոյությունը: Լավատեսյակ լինելով այդ կուսակցության գաղափարական հիմնադրույթներին, հասարակության վերափոխման, բարեփոխման իրականացման նրա ծրագրերին, ինչպես նաև քաղաքական դաշտում ներկայացված այլ ուժերի քաղաքական առաջնահերթություններին, կարելի է պնդել, որ այս փուլում, Թուրքիայում այն այլընտրանք չունի: